

Martin Michael Driessen

Liefde in het Derde Rijk

Een fantasmagorie

Uitgeverij Van Oorschot
Amsterdam

De derde Norn: Weet jij, hoe dit wordt?

Georg en Lore groeien op in de Breisgau. Het geluk lijkt onontkoombaar.

Drie trekkers kropen min of meer gelijk op over het graanveld, stapvoets van het ene einde tot het andere, de hele middag al; de jongelui die hielpen bij de oogst gaven willig gevolg aan de aanwijzingen en tastten de korenschoven hoger en hoger op de aanhangwagens.

Het was een hete augustusdag, in het oosten blaakte het Zwarte Woud, en aan de overzijde van de Rijn waren de verre Vogezen haast onzichtbaar in de trillende zomerhitte.

Van tijd tot tijd vloog er een vliegtuig over, een glinsterend stipje in de hoge, wijde hemel; ze hoorden de kerkklokken luiden; en telkens als de trekkers aan de dorpszijde keerden en er lege karren werden aangekoppeld was er een onthaal op limonade, brood met worst, en koude appels uit de kelders. De oudere vrouwen die deze versnaperingen brachten droegen allemaal klederdracht, net als de oude man – de vader van de boer – die iedereen die er oud genoeg voor was van aangelengde witte wijn voorzag.

Georg had al de hele dag een meisje op het oog dat mooier was dan alle andere. Hij probeerde zo vaak mogelijk naast de kar te lopen waar zij samen met twee andere meisjes op stond om de schoven aan te nemen en te stapelen die hij met zijn vork omhoog reikte. Soms had hij pech want dan werkte ze met haar rug naar hem toe aan de andere kant van de wagen, die tegelijkertijd werd bediend. Dat deed niets af aan

zijn ijver, want het ging om de oogst; maar hij vond het heerlijk als zij het was die de schoven aannam, die hij met zoveel schwung boven het hoofd hief.

‘Weet jij wie dat meisje is?’ vroeg hij aan zijn zus Resi.

‘Met die blauwe hoofddoek? Die is hier op familiebezoek, ze komt uit Offenburg. Zal ik haar zeggen dat je haar aardig vindt?’

‘Waag het niet, jij!’ dreigde hij en ze dook lachend weg toen hij naar haar vlecht greep.

Weer lukte het hem langs de wagen te werken waar zij op stond. Om de paar meter wachtte een nieuwe piramide van schoven, het was zwaar werk die met de riek omhoog te reiken, en het werd zwaarder naarmate de kar hoger was opgetast en de meisjes op ware torens van graan kwamen te staan; maar zolang zij ze aannam kende hij geen vermoeidheid.

Hij had het gevoel dat ze beter samenwerkten dan alle anderen. Het was de manier waarop zij de schoven met haar riek van de zijne pakte, juist op het moment dat ze het hoogste punt van hun opwaartse baan bereikten, om ze, de boog vol-eindend, boven op de eerdere te leggen; er ging geen energie verloren omdat haar bewegingen volmaakt op de zijne aansloten en er als het ware een voortzetting van waren. Zij lieten geen enkele schoof vallen, wat bij anderen meer dan eens gebeurde. Als dat te vaak het geval was bleef de trekker staan en de schuldigen moesten de kleine kinderen, die aren inzamelden in hun spoor, helpen om de verloren garven alsnog aan te slepen. Dan had Georg tijd om op adem te komen, net als de meisjes boven op de wagen.

De dieselstank van de trekker was op zulke momenten het enige dat niet helemaal paste in zijn voorstelling van een ideale wereld.

Zodra het verder ging zette hij zich weer onvermoeibaar

in, om de vijf stappen een nieuwe schoof opspietsend. Soms nam een ander meisje die aan, want ze wisselden af en toe van plek, daar boven op de kar, maar bijna altijd zag hij haar afgetekend tegen de azuren hemel.

Ze had stevige ronde armen en schouders, wat duidelijk te zien was door de korte mouwtjes van haar witte bloes, en volgens hem ook een stevige boezem, hoewel daar door het dichtgeknoopte keurslijfje minder van te zeggen viel. In de loop van de middag raakte steeds meer van haar korenblonde haar los onder de hoofddoek. Maar wat Georg het meest voor haar innam was een bijzondere onbevangenheid: ze deed alles met een vreugdevolle overgave aan het gemeenschappelijke werk, zonder veel te kletsen of te schertsen, of de aandacht te willen trekken – en dat terwijl ze uit Offenburg kwam, meer dan vijftig kilometer verderop, zodat je eigenlijk niet zo veel interesse voor hun oogst kon verwachten.

Zij inspireerde hem veel grotere inspanningen te leveren dan vorige zomer in de wijnbergen van de Kaiserstuhl, toen hij na de tweede dag eigenlijk alleen maar pijn in zijn rug had gehad. De schoven vlogen omhoog; en het enige dat afbreuk deed aan zijn geluk was het feit dat hij minder van zijn aanbodene zag naarmate het werk vorderde, want hoe meer hij zich inspande, des te hoger kwam ze boven hem te staan tussen haar goudgele kantelen van graan.

Toen de avond viel was de oogst binnen; de kleinere kinderen waren naar huis gestuurd, en een paar oude vrouwen verzamelden nu nog wat overgebleven aren op het veld dat al in blauwe schaduwen lag terwijl de laatste zonnestralen de berghellingen en de torenspits van het barokke kerkje deden oplichten. De trekkers verdwenen in de schuren. Er werden vuren ontstoken en banken en tafels aangesleept voor het traditionele feest.

Georg haastte zich naar huis, naar de Bismarck-apotheek, om zich wat op te frissen en een schoon hemd aan te trekken. Ook wilde hij zijn gitaar halen; hij speelde niet onverdienstelijk en wist dat hij op zeker moment in het middelpunt zou staan en ook zij naar hem zou kijken en luisteren, als hij Schubertliederen voordroeg.

Toen hij terugkwam was het al bijna donker, en de avondsster blonk boven Frankrijk. Er hing een onbeschrijflijke, bedwelmende geur over akkers en weiden, zoals je die alleen na de oogst rook. Al uit de verte telde hij vijf laaiende kampvuren, omringd door wemelende zwarte diademen; er waren veel meer mensen dan hij had verwacht, dat moesten de jongens en meisjes zijn die op andere akkers hadden geholpen. Er was al muziek, ongeregeld gezang in koren. Hij schikte de bandelier van zijn gitaar over zijn schouder en volgde het pad door de velden. Hij verheugde zich op het gezelschap en vooral op het weerzien met haar.

Hij nam plaats op een bank, schouder aan schouder met boeren en studenten, en dronk bier uit een stenen pul; en toen het echt donker werd nam hij zijn gitaar en zocht naar het kampvuur dat zij had gekozen.

Maar ook bij het vijfde vuur trof hij haar niet aan, alleen zijn zus Resi en haar vriendinnen.

‘Georg, kom hier!’ riepen ze. ‘Laten we zingen!’

Hij ging tussen hen in op de grond zitten, zijn gitaar achter zich vanwege de hitte van het vuur, en zei: ‘Nog niet. Later misschien.’

Er werd gepraat en gelachen, hun stemmen rezen naarmate de vlammen hoger oplaaide, grappen en kreten vergloeiden zo snel als de vonken die opstegen uit het vuur, en hier en daar werden armen om schouders gelegd, en jonge lichamen leunden tegen elkaar aan, en andere, nog eenzame,

toonden zich op hun best in de flakkerende kring van licht onder het donkere uitspansel. De slagen van de verre kerkklok telden vanavond niet mee; dit was een ander soort feest.

Zijn zus lag met haar hoofd in de schoot van zijn beste vriend Wilhelm, die kennelijk verguld was maar niet meer dan een aarzelende hand op haar bovenarm durfde te leggen, en met de andere zijn bril ophield tegen het schijnsel van de vlammen.

‘Zoek je iemand, broertje?’ vroeg ze.

Ja, hij zocht iemand. Zijn bestaan kon geen moment langer meer voortduren als hij haar niet weerzag.

‘Waar is ze?’ vroeg hij.

‘Terug naar Offenburg. Maar troost je, alle meisjes van het dorp zijn hier...’

‘Hoe heet ze?’ vroeg hij.

‘Ach, dat doet er toch niet toe?’ zei ze plagerig.

‘Hoe heet ze?’

‘Lore.’

Later speelde hij *Was weilst du einsam an dem Himmel, O schöner Stern*, en iedereen luisterde in stilte; hij hoopte dat ze niet hoorden hoe zijn vingers over de snaren slipten toen hij de passage zong *warum entfernt das funkelnde Gewimmel der Brüder sich von deinem Bild*.

Georg was verdrietig en opgetogen tegelijk, wanhopig en toch vervuld van een nooit eerder gekende gewisheid: hij was verliefd. En de wereld was groot, maar niet zo groot dat hij haar niet zou kunnen vinden.

Naarmate de avond vorderde werd hij bevangen door een soort roes: dit was, beseftte hij, het werkelijke leven en geen droom, en hij bevond zich in een stroom van gebeurtenissen zonder weerga; hij dronk misschien meer dan goed voor hem was om zijn ware intrede in de wereld te vieren, wat er-

toe leidde dat hij overeind moest worden geholpen toen de burgemeester het woord nam.

‘Lieve jongens en meisjes,’ begon die, ‘Duitse jeugd!’

Er viel een stilte, waarin men van de overkant van de rivier een zwak gezang vernam; natuurlijk had men op de Franse oever ook geoogst, want daar heerste hetzelfde weer, alleen vierden ze daar misschien anders.

‘Vandaag hebben wij, in gemeenschappelijke arbeid van jong en oud, de oogst binnengehaald die ons voortbestaan verzekert. Hand in hand hebben jong en oud, geleerd en ongeschoold, de sterken en de zwakken, samengewerkt om...’

Lore woont in Offenburg, dacht hij. Zou zij nu ook aan mij denken?

‘...en als ik jullie, en als ik deze vreugdevuren zie,’ vervolgde de burgemeester, ‘dan gedenk ik onze voorvaderen, die...’

Het vuur waaraan Georg stond zakte schielijk in, en terwijl ze het volkslied zongen volgde zijn blik de vonken die in een stroom hemelwaarts vloeiden, een moment lang bijna niet van de sterren te onderscheiden; toen doofden ze in het donkerblauwe uitspansel, de takkenstapel vatte opnieuw vlam, het verblindende licht maakte de sterren onzichtbaar.

Lore, dacht hij, haar naam is Lore.

Hij voelde een hand in de zijne; het was zijn zus. Tot zijn verbazing zag hij tranen in haar ogen.

‘Wat is er?’ vroeg hij.

‘Ik dacht net... dit is vast en zeker de mooiste tijd van ons leven,’ fluisterde ze. ‘Wat kan er hierna nog komen?’

‘O, nog heel veel,’ lachte hij en trok haar tegen zich aan. ‘Nog heel veel, je zult het zien.’

‘Heil Hitler!’ riep de burgemeester.

‘Heil Hitler!’ riep iedereen.

De schikgodinnen komen bijeen. Zonnestralen dringen als lansen door het loof, licht en schaduwen spelen over het bord. Ze zetten hun stukken klaar voor een nieuwe partij. Ze dragen zoals altijd identieke gewaden, maar zijn rivalen. Iedere vrouw met zusters vraagt zich af wie het meest geliefd is.

Skuld wil al voor de eerste zet orde op zaken stellen en zegt:

‘In den beginne bestond de toekomst. En de toekomst, dat ben ik. Daarom heb ik van ons drie de oudste rechten. Ik ben Alvaders eerstgeborene.’

De jonge Verdanda lacht en trekt de zoom van haar kleed hoger op. ‘O ja...? Maar ik ben het heden, en vaders favoriet! Wie deelt nu zijn bed, jullie of ik?’

‘Ook ik heb zijn bed vaak gedeeld,’ neemt Urd waardig het woord. ‘Vader herleeft nu eenmaal graag het verleden.’

‘Hij hield het meest van mij.’

‘Van mij hield hij het meest.’

‘Het meest hield hij van mij.’

Urd schudt bedachtzaam de uit narwalhoorn gekerfde stukken uit hun fluwelen buidel op het speelbord, ordent ze en strijkt haar grijze haren glad rond het hoofd.

‘Zusters. We spelen zoals altijd. Maar uiteindelijk zal ik winnen want alles wordt ooit verleden en als jullie niet meer zijn, erf ik alles.’

Dit keer gaat het om drie mensenkinderen.

Waarom deze drie? Het hadden ook andere kunnen zijn

maar wie wil spelen moet een inzet doen, of het nu om stui-
vers gaat of om een fortuin.

Wie wil Lore?

Wie Georg?

Wie kiest voor Klara?

Klara is zestien jaar maagd en besluit non te worden.

Klara was heel klein. Ze zou nooit groter worden dan ander-
halve meter en ze had een klompvoet.

‘Ze moet behalve pianospelen ook Frans leren, en teke-
nen,’ zei haar vader, ‘want zij krijgt nooit een man. Het gaat
veel geld kosten, maar ik vind dat we dat aan haar verplicht
zijn.’

Haar moeder was het ermee eens, hoewel ze het niet breed
hadden nu de economische crisis de Weimarrepubliek had
getroffen.

Josef Wanjek speelde 's zondags viool en kweekte rozen
in de achtertuin van het huis in de Söllerstrasse. Hij was een
liefdevolle vader voor zijn zes kinderen en een goede echt-
genoot: hij draaide de mangel in de bijkeuken en hielp zijn
vrouw de was op te hangen zolang de meisjes daarvoor te
klein waren; hij permitteerde zich slechts één flesje bier per
week en op zaterdag een enkele sigaar, waarvan hij vervol-
gens de as gebruikte om zijn tanden te poetsen. Hij had het
van mijnwerker in de schachten tot opzichter en daarna tot
een baan op het bureau gebracht, en bovendien tot vertrou-
wenspersoon van de vele Sileziërs in het Kohlenrevier. Bij el-
ke Reichstagsverkiezing reisde hij als afgezant met hun ver-
zegelde stembiljetten per trein naar Breslau.

Als zijn vrouw al iets op hem aan te merken had dan was het dat hij misschien te mild was en thuis niet genoeg gezag deed gelden. Hij bestrafte zijn kinderen nooit. Dat moest zij doen als het nodig was, en zij vond dat vaker nodig dan hij. Hun eerstgeborene, een zoon, heette Johannes. Na Klara volgden Lina, Gudrun, Grete en Lotte.

Die meisjes waren lenig, brutaal en overal als de kippen bij. Josef had een schommel voor hen gebouwd en een springkuil aangelegd en moedigde hen aan tot durf: wie het verst sprong kreeg een extra beloning.

Josef besteedde aan de muzikale opvoeding van zijn dochters evenveel zorg als aan de rozenkweek, zij het met minder resultaat. De meisjes hadden niet heel veel zin meerstemmig te zingen of vioolgrepen te leren, vooral niet als ze door de openstaande ramen hun speelgenootjes buiten op straat hoorden joelen. Grete, zijn lieveling, had misschien het meeste talent maar tevens de minste interesse. Dat ze de strijkstok moest vasthouden alsof ze een appel in haar hand hield, zoals haar vader voordeed, vond ze nog wel leuk maar ze had liever een echte appel. Lina bleek totaal toondoof of deed alsof, Gudrun werkte haar etudes af omdat ze braaf en gehoorzaam was, Lotte was nog zo klein dat er een kussen op de pianokruk moest en pingelde met twee vingers.

Klara wist dat de piano voor haar was aangeschaft en dat riep tegenstrijdige gevoelens bij haar op. Er werd van haar gehouden, maar waarom? Omdat ze anders was of ondanks het feit dat ze anders was? Ze deed heel erg haar best en oefende het meest van allemaal.

Echt muzikaal enthousiasme barstte alleen los als de zusjes luidkeels *Die Wacht am Rhein* brulden, waarschijnlijk omdat het om iets heel waars maar ook verbodens ging; dan sloot Josef schielijk de vensters, vanwege de Belgische sol-

daten die buiten patrouilleerden, sommeerde zijn dochterschaar netjes in een rij te staan en *Röslein auf der Heiden* te zingen.

Dat deden ze dan weer graag, omdat hij op zijn viool begeleidde en niemand op school een vader had die viool kon spelen. Met name de gevouwen witlinnen zakdoek onder zijn kin fascineerde hen, dat maakte de muziek pas echt feestelijk.

Klara kreeg een rare schoen met een dikke zool.

‘Dan valt het niet zo op,’ legde haar moeder uit.

Dat maakte haar erg ongelukkig. Ze wist best dat ze hinkte en ook dat zelfs Lottes streepjes op de deurpost – zo hield vader Josef de groei van zijn dochters bij – al boven de haren stonden, hoewel zij de oudste was. Ze had in feite maar één streepje, want ze groeide niet meer.

Zonder die schoen, op blote voeten, kon ze soms doen alsof ze net zo rende als de anderen, maar die lompe schoen verried haar. Het was nog erger dan een bril.

‘Waarom huil je, kindje?’

‘Papa,’ zei ze en haar grote blauwe ogen vulden zich met tranen.

‘Kom eens hier,’ zei Josef en legde zijn sigaar weg. ‘Kom bij papa op schoot.’

Dat was het allermooiste van alles. Ze klampte zich vast aan de revers van zijn jasje.

‘Wat is er dan, mijn hartenlief?’

‘Mijn streepje staat al onder dat van Lotte,’ fluisterde ze. ‘Ik ben een lelijke dwerg.’

‘O nee, mijn schat, dat mag je nooit zeggen en nooit denken. Ik houd van je.’

‘Evenveel als van Grete?’

‘Op dit moment nog heel, heel veel meer zelfs,’ lachte Josef en kustte haar hoofdje.

‘Papa... waarom meet je eigenlijk hoe groot we zijn?’

Haar vader ademde diep in en toen weer uit. Onder vest en hemd rezen en daalden buik en borst. Ze greep voor meer zekerheid naar zijn horlogeketting. Het was zaterdag, hij rook naar eau de cologne, en een beetje naar zweet.

‘Kind. Je maakt het me moeilijk. Kijk... je hoopt natuurlijk dat al je kinderen groot en sterk worden, dat is van belang in de wereld. Maar er is iets anders en dat is veel belangrijker, en dat is liefde. Kijk. Er zijn altijd anderen die groter of beter zijn dan jij. De keizerin is misschien wel mooier dan je moeder, denk je niet?’

‘Ik vind mama even mooi.’

‘Maar Bismarck, bijvoorbeeld, was een groter man dan ik. Graaf Zeppelin ook. En toch... van wie hou je meer, van Bismarck of graaf Zeppelin of van je vader?’

‘Van jou, papa.’ En aarzelend met het gouden speldje van de partij in zijn revers spelend voegde ze er met grote stelligheid aan toe: ‘Van jou hou ik het allermeeest, op de hele wereld.’

‘En ik van jou, mijn schat. En zo zal het altijd zijn. En weet je – ik heb heel goed nieuws. We gaan verhuizen. Naar een groter huis in de Potsdamer Strasse. En ik beloof je dat ik daar nooit meer streepjes op de deurposten zal zetten.’

Dat deed hij ook niet, omdat hij binnen een jaar overleed aan een blindedarmontsteking, waarna haar moeder voor de opgave stond zes kinderen alleen op te voeden. Dat lukte wonderwel dankzij een goed weduwepensioen en omdat ze van de directie van de mijnen in het huis aan de Potsdamer Strasse mochten blijven wonen.

In de lente van 1921 kwam Klara tot een besluit. Ze was vanwege de dure Franse conversatielessen en het piano- en tekenonderwijs een last voor de familie. En omdat ze anders dan Lina, Gudrun, Lotte en Grete nooit ook maar in de verste verte werd benaderd door jongens van haar leeftijd, ook niet door de armste en lelijkste, en niet één keer ten dans was gevraagd op de katholieke jeugdavonden, bezon ze zich op haar liefde voor God.

Die liefde was er altijd geweest. Jezus was voor onze zonden aan het kruis gestorven. Net als zichzelf had Hij nooit iemand kwaad gedaan. Hij was het licht der wereld. Hij was, dacht zij, de enige man die haar toewijding en liefde zou accepteren. Als zij de rest van haar leven aan Hem wijdde, dan zou ze veilig zijn. Jezus zou haar niet veroordelen. Jezus zou haar begrijpen. Jezus had talloze bruiden, en toch was hij kuis. Hem zou het niet uitmaken dat ze klein was en een klompvoet had.

In het Ursulinenklooster van Ratibor zou ze Jezus vinden en haar hele leven aan Hem wijden.

Een oudtante, die ze zich goed herinnerde omdat ze dezelfde korenbloemblauwe ogen had als zichzelf, was namelijk abdis van datzelfde klooster geweest en dat versterkte haar gevoel dat ze thuis zou komen, dat er maar één plaats op de wereld was waar ze voor altijd zou blijven en geborgen zou zijn.

Ze zou alles geven wat ze in zich had, ook al betekende het niet veel, en Hij zou, ook als Hij er niet bewust weet van mocht hebben, haar liefde en toewijding voor hem in zijn alwetendheid toch ervaren, en op die manier zou ze voor altijd opgenomen zijn in alles wat goed was in deze wereld. Het was méér dan een eervolle uitweg. Ze had een roeping.

En dus trok Klara op Paasmaandag het al lang gereedstaande koffertje onder haar bed vandaan en liep, met achterlating van een afscheidsbrief aan haar moeder, haar zusters en haar broer, in de vroege ochtend, toen het nog donker was, het treinkaartje op zak waarvoor ze zo lang gespaard had, moederziel alleen naar het station van Gladbeck.

Op de brug boven de spoorlijn werd ze in rookwolken gehuld door een locomotief die een lange rij goederenwagons trok.

Als kind had ze vaak met Hannes en haar zusjes over de reling van die brug gehangen, om naar de machinist te zwaaien en vanwege het spektakel en de sensatie door die scherp en bitter ruikende rookwolken te worden omstuwd, en vaak groetten de machinisten dan terug, soms door uit het zijraam hangend een hand op te steken, soms zelfs met een stoot op de stoomfluit, speciaal voor hen. Vijf kleine meisjes in jurkjes op een rij en een jongen die met zijn pet zwaaide boden natuurlijk een aandoenlijk tafereel. Het zou ook kunnen dat ze wisten dat dit de kinderen van Josef Wanjek waren. Dan renden ze naar de andere zijde van de brug om daar de laatste rookwolken op te snuiven en wagons te tellen.

Maar vandaag zou een trein haar naar het verre Rati-bor brengen, aan de grens met Polen, een reis die door heel Duitsland zou voeren.

Ze moest overstappen en voelde angst opkomen, omdat ze nog zo dicht bij huis was en misschien achterhaald zou worden als een ontsnapte gevangene die even buiten de muren weer wordt opgepakt.

Een lange vrachttrein rolde langzaam achterwaarts voorbij, elke wagon met een zwarte piramide van kolen. Onwillekeurig telde ze hoeveel het er waren. Toen de tender in